

FİTOBİOTİK TƏSİRLİ BİTKİLƏRİN PATOGEN MİKROBLARA TƏSİRİ – QUŞLARDA İNFEKSİYON LARİNGOTRAXEİT

Mirzəmməd Həsənov,
ARKTN-nin Baytarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun
Quş xəstəlikləri şöbəsinin müdiri, aqrar elmləri
üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: mirzehesenov1997@gmail.com

Nurəddin Quliyev,
ARKTN-nin Baytarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun
Quş xəstəlikləri şöbəsinin böyük elmi işçisi
e-mail: nureddinq64@gmail.com

DOI: 10.30546/2706-7858.2024.106

UOT: 616; 63

Xülasə. Məqalədə quşçuluq təsərrüfatlarının tam inkişafına mane olan və bu təsərrüfatlara iqtisadi zərər vuran şərti patogen mikrobların törətdikləri xəstəliklərdən laringotraxeitin epizootik vəziyyətinin öyrənilməsi və yayılmasına şərait yaradan amillərin aşkarlanması, onlara qarşı mübarizə tədbirlərini tədqiqatlarla müəyyən etməklə qeyd olunan laringotraxeitə qarşı fitobiotik təsirli bitkilərdən istifadə edilməsi tövsiyə olunur. Virus mənşəli belə infeksiya xəstəliklərinin baş verməməsi üçün ciddi baytarlıq nəzarəti, vaxtaşırı ümumi və laborator müayinələrin aparılması, düzgün qulluq və fitobiotik təsirli bitkilərdən istifadə edilməsi, fərdi bina daxilində aid olmayan əşya və canlıların təmasının məhdudluğu infeksiyanın yaranması və yayılması ehtimalını minimuma endirilir. Qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi isə xəstəlik ehtimalını yox edir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, ən yaxşı müalicə üsulu xəstəlik yaranmamışdan əvvəl ona qarşı görülmə profilaktik tədbirlərdir.

Açar sözlər: infeksiya, xəstəlik, quş, peyvənd, laringotraxeit, virus, məhsuldarlıq.

Key words: infection, disease, bird, vaccination, laryngotracheitis, virus, productivity.

Ключевые слова: инфекция, болезнь, птица, вакцина, ларинготрахеит, вирус, продуктивность.

Respublikamızda quşçuluq heyvan-
darlığın əsas hissəsi sayılmaqla əha-
linin ət, yumurta və quş tükü ilə
təmin olunmasında mühüm rol oy-
nayı. Son illərdə böyük quşçuluq təsərrüfatlarına
xarici ölkələrdən gətirilmiş yeni texnologiyalar
quraşdırılmış və quşçuluğun intensiv inkişafına
başlanılmışdır. Bununla yanaşı, kiçik fermer və
ailə təsərrüfatlarında quşçuluğun intensiv inkişafı
da get-gedə artmaqdadır. Hazırda müxtəlif for-
malı quşçuluq təsərrüfatlarının tam inkişafına ma-
ne olan amillərə qarşı mübarizə tədbirlərini

tədqiqatlarla müəyyən etməklə, qeyd olunan xə-
stəlik törədicilərinə qarşı fitobiotik təsirli bitki-
lərdən şənbəllənin, biyan kökünün, amarant də-
ninin quşların yem payına əlavə edilməsi və
xəstəlik törədicilərinə görə yoxlanması qarşıya
məqsəd kimi qoyulmuşdur. Məlum həqiqətdir ki,
quşçuluqda yemləmə düzgün olmadıqda və is-
tifadə edilən yemlər keyfiyyətsiz olduqda bir çox
xəstəlik törədicilərinin, o cümlədən laringotra-
xeitin, pasterellyozun və digər xəstəlik törədicilə-
rinin yayılmasına səbəb olur. Mövzu ilə əla-
qədar respublikamızın müxtəlif zonalarının təsər-

rüfatlarında aparılan monitorinqlərin nəticələri göstərir ki, quşçuluq müəssisələrində laringotraxeit geniş yayılmışdır. Bu xəstəliklər, xüsusən, ötlik istiqamətində fəaliyyət göstərən təsərrüfatlara daha çox ziyan vurur. Bütün bunları nəzərə alaraq, tərəfimizdən həmin xəstəliklərə qarşı səmərəli müalicə-profilaktika tədbirlərinin işlənilib hazırlanması və tətbiqi məqsədi ilə BETİ-da yetişdirilən quşlar üzərində fitobiotik təsirli bitkilərdən biyan kökünün, şənbəllənin, amarant dəninin eləcə də, yüksək qidalılıq keyfiyyətinə malik hidroponik üsulla cücərdilən qarğıdalı, arpa, amarant və şənbəllə dəninin inkişafda olan cavan quşların yem payına əlavə etməklə təcrübə aparılmışdır. Təcrübə üçün dörd qrup toyuqlar (nəzarət və üç təcrübə qrupu) ayrılmışdır. Qruplardakı toyuqların yaşı, diri çəkisi, inkişafı nəzərə alınmaqla cüt-cüt analoq üsulu ilə seçilmişdir. Ümumrusiya Elmi-Tədqiqat Quşçuluq İnstitutunun (ВНИТИП) tövsiyələrinə uyğun olaraq, bütün qruplarda toyuqların saxlanması və bəslənməsi, həmçinin mikroiqlimin parametrləri eyni olmuşdur. Birinci 60 günlüyə qədər quşlar quş yemi ilə bəslənilmiş, 61-ci gündən sonra təcrübə quşları qruplar üzrə tərəfimizdən tərtib edilmiş xüsusi yem rasionuna keçirilmişdir. *Birinci təcrübə qrupunda əsas yem payında hidroponik şənbəllə 4%, şənbəllə 10% nisbətində olmuşdur. İkinci təcrübə qrupunda hidroponik şənbəllə və şənbəllə dənisi hidroponik amarant və amarant dənisi ilə eyni nisbətdə əvəz edilmişdir. Üçüncü təcrübə qrupunda olan toyuqlara hidroponik şənbəllə 4%, şənbəllə dənisi 10%, hidroponik amarant 4%, amarant dənisi 10% nisbəti ilə bərabər rasiona 0,4% üyüdülmüş şirin biyan kökü də əlavə edilmişdir.*

Təcrübə quşlarına bütün dən yemləri yarma halına salınaraq (yemqarışığı-kombiyem) quru halda verilmişdir. Quşların diri çəkili 60, 90, 120, 150 gündə və təcrübənin sonunda (6 aylıq) fərdi çəkilməklə müəyyən edilmişdir. Təcrübə dövründə 60 günlükdən 6 aylığa qədər bütün qruplarda quşların salamat saxlanması qismən təmin olunmuşdur, yəni bu dövrdə bir baş nəzarət qrupundan, bir baş isə I təcrübə qrupundan tələf olmuşdur. 16 mart 2023-cü ildə nəzarət qrupunda tələf olan bir baş 130 günlük fəranin cəsədi tərəfimizdən yarılmış və onda laringotraxeit aşkar edilmişdir.

Virus mənşəli infeksiyon xəstəliklərdən olan quşların infeksiyon-laringotraxeit (*qotracheitis*

infektioza avium, sinonimi bronxial laringotraxeit) kondaqioz xəstəliyinin lokalizasiya yerləri alveolalar olmaqla traxea və nəfəs borusunun, eləcə də qırtlaq-udlaq, damar-göz kanalı boşluğunun, göz çuxurunun selikli qişalarının tam zədələnməsi və iltihabıdır. Xəstəliyə ən həssas ev quşları – toyuq qrupları, hind quşları, eləcə də tovuq quşlarıdır, onlarda bu xəstəlik zəif, orta və əksər hallarda iti gedişli olur.

Bu xəstəlik ilk dəfə 1925-ci ildə ABŞ-da Mey və Titsler tərəfindən qeyd edilmişdir. 1925 – 1930-cu illərdə bu xəstəlik Biç, Kernogen, Boundeft və Hudzon tərəfindən müəyyən edilmiş və infeksiyon bronxit adlandırılmışdır. Bir neçə il infeksiyon bronxit və infeksiyon laringotraxeitin bir xəstəlik olması güman edilmiş, ancaq 1930-cu ildə Biqs və başqaları tərəfindən qeyd edilən hər iki xəstəliyin sərbəst bir-birindən bir çox xüsusiyyətlərinə görə fərqlənən xəstəlik olması əsaslı şəkildə müəyyən edilmişdir. 1931-ci ildə ABŞ-ın Baytarlıq Assosiasiyası tərkibində fəaliyyət göstərən Quşların Xəstəliyi üzrə Komitə quşların qırtlaq və traxeyasının zədələnməsinə səbəb olan xəstəliyin infeksiyon laringotraxeit kimi qeyd etmişdir. Rusiyada bu xəstəlik ilk dəfə 1932-ci ildə R.T.Batanov tərəfindən aşkar edilmiş, A.P.Kiur-Muratov və Pançenko tərəfindən bəzi xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Bu xəstəlik dünya qitələrinin hamısında quşçuluqla məşğul olan ölkələrdə çox vaxt epizootiya halında müşahidə edilən təsərrüfatlara böyük iqtisadi ziyan vurur. Xəstəlik zamanı iqtisadi ziyan xəstə quşların ölümü, məcburi kəsim, yumurta məhsuldarlığının aşağı düşməsi, çəkinin azalmasından, həmçinin yoluxucu xəstəliklərin aradan qaldırılması üçün böyük xərclərin sərfindən ibarətdir [2].

Törədicisi. Virusun törədicisi DNT-li virus olub, herpesvirus ailəsinin herpesvirs cinsinə mənsubdur və “Herpes virus qalli-1” adlanır. Virionların ölçüsü 80-100 nm-dir. Amil 9-12 günlük toyuq embrionlarının xorioallantois qişasında, həmçinin ilkin hüceyrə kulturasında yetişdirilir. Yetidirmənin 3-4 günündə virusun sahib hüceyrəsində sitopatik təsiri müşahidə edilir. Təbiətdə virusun yüksək virulentli ştamlarından əlavə, həm də zəif virulentli ştamları da dövr edir.

Davamlılığı. Xarici mühit şəraitində virus zəif davamlılığı ilə özünü göstərir. Virus yumurtanın qabığına 0,37°C temperaturda 2-12 saata inaktivləşir. Termiki təsirə davamsız olmaqla +55°C-

də 10 dəqiqəyə, $+60^{\circ}\text{C}$ -də isə 2 dəqiqəyədək davam gətirir. Qurutma və dondurma prosesi virusu konservləşdirir. Xəstəlikdən məcburi kəsilmiş quşların traxeyasında $8-10^{\circ}\text{C}$ temperaturda virus 370 günədək, donmuş quş cəsədində isə $18-28^{\circ}\text{C}$ temperaturda 19 ay sağ qalır. Liofilizasiya olunmuş və vakuum şəraitində virus 13,5 il ərzində öz virulentliyini itirmir. Quş binalarında amil 6-9 günə, torpağa basdırılmamış quş cəsədlərində 30-35 günə, 120 sm dərinliyində torpağa basdırılmış quş cəsədlərində isə 45-50 günə inaktivləşir. Müəyyən edilmişdir ki, əksər dezinfeksiya vasitələri zəif konsentrasiyada xəstəliyin törədicisini tez məhv edir. Belə ki, natrium qələvisinin 1%-li, krezolun 3%-li, xlorlu əhəngin 2%-li məhlulları herpes virusunu 1-2 dəqiqəyə inaktivləşdirir [2].

Epizootologiya. İnfeksiyon larinqotraxeit virusuna təbii şəraitdə toyuqlar, hind quşları, qırqovullar, firəng toyuqları həssasdır. Eksperimental olaraq virusu yuxarı tənəffüs yollarının selikli qişasına və konyuktivaya tətbiq etməklə xəstəliyi əldə etmək mümkündür. Virus əsas etibarilə aerogen yolla yayılır, lakin yoluxmuş avadanlıq, inventar, yem, eləcə də yumurtanın qabığı vasitəsilə də keçir. İnfeksiya mənbəyi xəstə və xəstəliyi keçirmiş quşlardır, onlar bir ildən artıq virusdaşıyıcısı olurlar. Xəstəlik bütün yaş qrupuna mənsub olan quşlarda qeyd edilir, ancaq 60-100 günlüklər daha çox həssaslıq göstərir. İnfeksiyon larinqotraxeitə görə stasionar təsərrüfatlarda 25-30 günlük cücələrin də yoluxması müşahidə edilir. İnfeksiya törədicisinin mənbəyi xəstə və xəstəliyi keçirmiş quşlar hesab edilir. Xəstəlik törədicisinin yayılmasında virusla yoluxmuş hava, yem, su, quşlara qulluq vasitələri mühüm rola malikdir. İnfeksiya törədicisinin ehtiyat mənbəyi qansoran buğumayaqlı həşəratlar hesab edilir. S.F.Şennikov və Y.A.Petrovskaya tədqiqatlarında göstərmişlər ki, diri vaksinlə peyvənd olunmuş quşlarda virus daşıyıcılığı 1 ilə qədər davam edir. İmmun olmayan quş qrupunda infeksiyon larinqotraxeit zəif epizootiyalar halında gedir. Stasionar təsərrüfatlarda daha çox cavanlar qrupunun xəstələnməsi qeyd edilir. Xəstəlikdə stasionarlıq uzun müddət virusdaşıyıcılıq və quşların saxlanılma texnologiyasının pozulması ilə izah edilir. Binalarda quşların sıx yerləşdirilməsi, nəmliyin çox olması, havalandırma (ventilyasiya) qurğularının normal işləməməsi ilə əlaqədar bina

daxilində karbon qazının, ammoniyak və hidrogen-sulfidın toplanması, həmçinin yem payının düzgün tutulmaması infeksiyon larinqotraxeitin baş verməsi üçün zəmin yaradır. Virusun epizootik ştamplarının virulentliyi kəskin şəkildə dəyişkəndir. Bəzi təsərrüfatlarda quşlar arasında immunlaşdırıcı subinfeksiyaya səbəb olan zəif virulentli virus ştamplarının dövr etməsi qeyd edilir. Virusun yumurta vasitəsilə yayılması da müəyyən edilmişdir. İnfeksiyon larinqotraxeit bəzən çiçəklə, respirator mikoplazmozla, kolibakteriozla, infeksiyon bronxit ilə qarışıq halda gedir. Belə qarışıq infeksiyalar quşlarda letallıq faizini kəskin şəkildə artırır. Əlverişli yemləmə və saxlama şəraitində infeksiyon larinqotraxeitin yayılması, adətən, 2-4 həftədən sonra tədricən zəifləyir və yox olur.

Patogenezi. Virus orqanizmə konyunktivanın, ağız və burun boşluğunun selikli qişaları vasitəsilə daxil olduqdan sonra qırtlaq və traxeyanın selikli qişasının epitel hüceyrələrində reproduksiya edir, nəticədə burada serozlu, kataral iltihab və nüvədaxili cisimciklər törədir. Zədələnmiş epitel hüceyrələrində sitoplazmanın bölünməsinə baxmayaraq, nüvənin kəskin şəkildə artması müşahidə edilir. Adətən, 24 saatdan sonra virus qanda görünür. Xəstəliyin bu dövründə respirator orqanların selikli qişalarında epitel hüceyrələrinin deskvamasiyası, traxeyanın daxilində isə qanla qarışıq selikli eksudat toplanır. Xəstəliyin sonrakı dövrlərində qırtlaq və traxeyanın selikli qişasının zədələnməsinin güclənməsi tək virusun təsirindən yox, həm də burada distrofik dəyişikliklərin baş verməsi ilə əlaqədardır. Yekunda tənəffüs yollarının mənfəzinin daralması, eləcə də kezeozlu kütlədən ibarət olan tıxacın yaranması nəticəsində quşlarda boğulma baş verir.

Gedişatı və klinik əlamətləri. Xəstəlik 1-8 aylıq quşlar arasında baş verir, 120-150 günlük cavanlar arasında daha iti formada keçir. Xəstəliyin larinqit, traxeit və konyunktivit formaları olmaqla onlar çox iti, iti, yarım iti və xroniki formalarda baş verirlər. Xəstəliyin inkubasiya dövrü virusun virulentliyi və dozasından, həmçinin quşların ümumi rezistentliyindən asılı olaraq 2-30 gündür. Gedişinə görə xəstəliyin iti, yarım iti və xroniki, patoloji prosesin lokalizasiya yerinə görə isə larinqotraxeal və konyunktival formaları mövcuddur.

Xəstəliyin çox iti forması qəflətən baş verir və quşların 80%-i eyni vaxtda xəstələnir. Xəstə quşlar çətin nəfəs almaqla boğulmayabənzər səs

çıxarırlar. Öskürdükdə ağızlarından laxtalanmış qanla qarışıq selik axır. Xəstəlik 1-3 gün çəkməklə tələfatla nəticələnir. Xəstəliyin laringotraxeal forması quşlarda iti gedişə malik olmaqla onlarda ümumi zəiflik, iştahın itməsi, tənəffüs zamanı müxtəlif səslər nəzərə çarpır. Qırtlaq və traxeyanın selikli eksudatla tutulması nəticəsində tənəffüs prosesi tamamilə pozulur. Quşlar dimdiyi açıq olmaqla başını irəliyə uzadaraq çətinliklə nəfəs alırlar. Tənəffüs yollarında olan eksudat çox vaxt qanlı kütlədən ibarət olur. Ağız boşluğunun selikli qişasının hiperemiyalı, şişkin və qan sağıntılı olması müşahidə edilir. Toyuqlarda yumurta məhsuldarlığı kəskin şəkildə aşağı düşür. Laringotraxeal formada letallıq 10-60% arasında olur [2; 3].

Xəstəliyin iti formasında quşların əksəriyyəti halsızlaşır və xəstəlik 3-5 gün çəkir. Quşların bəzisi nəfəs alanda başlarını silkələyərək burun boşluğuna toplanan selikdən azad olmağa çalışır, bəzisi başını irəli uzadaraq boğulmayabənzər səs çıxarır.

Yarımiti formada quşlar nisbətən yüngül xəstələnəklə 2-5 günə sağalırlar. Tələfat 2-10% olur. Bu formada ən çox nəzərə çarpan əlamət rinit və tənəffüsün çətinləşməsidir. Konyunktivit baş verdikdə xəstəlik uzanır, quşun iştahı azalır, məhsuldarlıq aşağı düşür. Xəstəlik xroniki keçəndə öskürmə, tənəffüsün çətinləşməsi və konyunktivit müşahidə olunarkən şərait yaxşı olduqda xəstələrin 2-5%-nin tələf olması ilə nəticələnir.

Xəstəliyin konyunktival forması, əsasən 10-15 günlük cücələrdə qeyd olunur. Onlarda konyunktivanın serozlu iltihabı, göz yaşının axması və işıqdan qorxma müşahidə edilir. Konyunktival formanın xroniki gedişində quşlarda konyunktivanın fibrinozlu iltihabı, gözün buynuz qişasının bulanması, nəticədə görmənin zəifləməsi və bəzən də korluq qeyd olunur. Konyunktival forma bəzən laringotraxeal forma ilə qarışıq şəkildə gedir.

Patoloji-anatomik dəyişikliklər. Xəstəliyin laringotraxeal formasında mühüm dəyişikliklər qırtlaq və traxeyada gedir. Bu orqanların selikli qişaları hiperemiyalı, şişkin, eroziyalı və qan sağıntılıdır. Mənfəzləri isə kataral və ya kataral hemoroji eksudatla tutulmuş olur. Əksər hallarda qırtlaqda fibrinozlu-kazeozlu kütlədən ibarət olan tıxac müşahidə edilir. Belə tıxaclar bəzən iri bronxlarda da nəzərə çarpır. Bəzən quşların burun və ağız boşluğunda kataral iltihab, dilin kökündə isə fibrinozlu çöküntü aşkar edilir. Bundan əlavə, toyuqların bir qisminə dalağın böyüməsi, nazik

bağırsaq şöbəsinin, fabrisium kisəsinin və kloakanın kataral iltihabı nəzərə çarpır.

Konyunktival forma zamanı serozlu və ya fibrinozlu konyunktivit aşkar edilir. Müayinə zamanı konyunktival kisədə kazeozlu kütlə, bəzən buynuz qişasının bulanması və göz almasının zədələnməsi qeyd olunur. Damaq, göz kanalı iltihablaşmaqla göz qapaqaltı nahiyələr şişərək fibrinlə dolur və göz tamamilə bağlanır. Beləliklə, göz funksiyasını itirir və hətta göz alması irinlə kökündən çıxır.

Diagnozu. Xəstəliyə diaqnoz qoymaq üçün onun epizootoloji xüsusiyyətləri, kliniki əlamətləri və patoloji-anatomik dəyişiklikləri nəzərə alınaraq bakterioloji müayinə aparılır. Bakterioloji müayinə aparmaq üçün laboratoriyada quşun tənəffüs yollarının qashıntısının suspenziyası ilə 10-11 günlük toyuq embrionları yoluxdurulur. Əgər materialda virus varsa, 4-5-ci günlərdə embrionun xorio-allantois pərdəsində çoxlu miqdarda boz rəngdə düyünlər əmələ gəlir. Ayrılan virusu identifikasiya etmək üçün seroloji reaksiyalardan istifadə olunur və 2-3 aylıq cücələr yoluxdurulur. Xəstəliyin diaqnozunu müəyyən etdikdə epizootoloji məlumat, quşun yaşı nəzərə alınır. Klinik nişanələrdən tənəffüsün çətinləşməsinə, rinit və konyunktivitə fikir verilir. Bu zaman onu nyukasl xəstəliyi, çiçək, infeksiyon bronxit, respirator mikoplazmoz və avitaminozdan təfriq etmək lazımdır.

Müalicəsi. Xəstə quşların müalicəsi üçün effektiv vasitələr, demək olar ki, yoxdur. Qoruyucu məqsədlə və sekunda bakterial mikroflora ilə mürəkkəbləşmələrin qarşısını almaq üçün geniş təsir dairəsinə malik olan antibiotiklər və nitrofuran birləşmələrinin, həmçinin trivitaminin birlikdə tətbiqi müəyyən əhəmiyyətə malikdir. Yaşlı

quşun hər kq canlı kütləsinə 20 min T.V. streptomisin trivitamində və ya 1 ml balıq yağında əzələ içinə 7-8 günlük fasilə ilə 2-3 dəfə inyeksiya edilir. Eyni zamanda hər kq canlı kütləyə 20 mq furazolidon yemlə 5 gün quşlara verilir. 3-4 aylıq cavan quşlara streptomisin hər başa 15-20 min T.V. əzələ içinə və furazolidon isə 10-15 mq yemlə tətbiq edilir. Xlor-skibidarla cücələrdə inhalyasiya 7-8 günlük fasilə ilə 3 dəfə aparılır. Bu məqsədlə hər 3 ml həcmə 1 qr xlorlu əhəng və 0,1 ml skibidar götürülür. Ekspozisiya 7 dəqiqədir, sonra binanın havası dəyişilir. 150-180 günlük cavanları inhalyasiya etmək üçün hər 3 ml həcmə 2 qr xlorlu əhəng və 0,2 ml skibidar götürülür, ekspozisiya 15 dəqiqədir. Belə inhalyasiyalar quşlar binada olan zaman aparılır. Quş olmayan binada hər 3 ml-ə 5 qr xlorlu əhəng və 0,5 ml skibidar götürülür, ekspozisiya isə 3-4 saat olur. Bundan əlavə, preparatların aerosol halında tətbiqi də müəyyən qədər effektivdir. Xəstəlik şübhəsi olan quş binalarında effektiv profilaktiki tədbirlərdən biri də yodrietenqlikol məhlulunun aerizolla bina daxilinə püskürdülməsidir. Yod preparatının kristalı ilə kalium permanqanatın reaksiyası nəticəsində alınan qatı duman xəstəliyin ilk mərhələsində (stadiasında) effektiv müalicə tədbiri hesab olunur.

Xəstələrin müalicəsi üçün yodlu alüminium buxarından istifadə edərkən əzilmiş yod və xlorlu ammonium tozlarını metal stəkanda qarışdırıb üzərinə alüminium tozu töküüb yenidən qarışdırıb məftillə qarmaqdan asırlar. Lazım olan miqdarda stəkanları qarışıqlarla asdıqdan sonra ön uzaqda asılandan başlayaraq hər stəkana pipetka ilə 3-4 damla su tökürlər. Müalicəni səhər, yemləmədən əvvəl aparırlar. Əvvəlcədən binanı germetikləşdirirlər. Preparatların buxarı bir saat müddətində təsir etməlidir. Sonra binanın havasını dəyişirlər. Əməliyyatı 2-3 dəfə 2-4 gün fasilə ilə təkrar edirlər [2; 3].

Mübarizə tədbirləri və profilaktika. İnfeksiyon xəstəliklərə görə quşçuluq təsərrüfatlarının sağlamlığının təmin edilməsi üçün kompleks təsərrüfat-təşkilat, zoogigiyenik və baytarlıq-sanitariya tədbirləri yerinə yetirilməlidir [1].

Xəstəliyi keçirmiş quşlarda ömürlük immunitet əmələ gəlir. Ona görə də xəstəliklə mübarizədə virusun kənardan təsərrüfata inkubasiyalıq yumurtalar, quş, yem, xidmət əşyaları, insanlar və s. ilə gətirilməsinin qarşısını almaq üçün qəbul

olunmuş baytarlıq-sanitariya tədbirlərini görməklə yanaşı, yoluxmaq təhlükəsi olan və xəstəlik baş verən təsərrüfatlarda fəal peyvənddən istifadə edirlər. Peyvəndi istifadə edilən vaksinin təlimatına əsasən aparmaq lazımdır.

Təsərrüfata yeni quş qrupu daxil edilməzdən əvvəl binalar etibarlı şəkildə dezinfeksiya edildikdən sonra qurudulur və qəfəslər şəraitində saxlanması zamanı 10 gün, döşəməüstü şəraitdə saxlanması zamanı isə 14 gün boş saxlanılır. İldə bir dəfə 27 günlük profilaktik fasilə tətbiq olunur. Gündəlik quş binalarında hava mübadiləsi və mikroiqlim nəzarətdə saxlanılır. Ümumiyyətlə, ammoniyakın bina daxilində konsentrasiyası 0,01mq/1, hidrogen-sulfid 0,006 mq/1, karbon qazı 0,2%, nisbi nəmlik isə 60-70% olmalıdır.

Quşlar arasında infeksiyon laringotraxeit müəyyən edildikdə şöbə, yaxud təsərrüfat qeyri-sağlam elan edilir və xəstəliyin yayılmasının qarşısını almaq üçün məhdudlaşdırıcı tədbirlər görülür. Bütün yaşlardan olan quşların, yemin, əşyaların ərazidən çıxarılması, quşların təsərrüfat daxilində qruplaşdırılması qadağan olunur. Əgər xəstəlik birinci dəfə, özü də bir binada baş veribsə, onda həmin quşların hamısının dərhal tələf edilməsi məsləhətdir. Cəsədlər baytar-sanitar ekspertizası qaydalarına əsasən istifadə edilir. Bina və ətrafındakı ərazidə ciddi mexaniki təmizlik və dezinfeksiya işləri aparılır. Xəstə və xəstəliyə şübhəlilər kəsilir, şərti sağlam quşlar isə quru kultural virus vaksinlə peyvənd edilir. Xəstəliyin profilaktikası üçün körpə quşların 27-30 gündən qeyd edilən vaksinlə peyvənd edilməsi zəruridir. Quş binaları və kəsim sexi 45°C-yə qədər isidilmiş 2%-li natrium qələvisi, tərkibində 2% fəal xlor olan əhəng məhlulları ilə dezinfeksiya edilir. Quş olan şəraitdə dezinfeksiya aparmaq üçün hər 1 m³ həcmə 100 ml 3%-li hidrogen-peroksid məhlulu işlədilir.

Xaricdə istehsal olunan CEBAK BRON aTa vaksini ilə 1-4 aylıq sağlam cücələrdə infeksiyon laringotraxeitə qarşı peyvəndləmə intraokulyar üsulla aparılır. Vaksinin 1000 dozası 30 ml qaynadılmış soyuq suda həll edilir və işlədilir. 1 damla (0,03 ml) 1 dozadır.

Məhdudlaşma infeksiyon laringotraxeitin ləğvindən 2 ay keçmiş və bütün sağlamlaşdırma tədbirləri yerinə yetirildikdən sonra götürülür. Məhdudiyyət aradan qaldırıldıqdan sonra ana quşun sürünün başqa təsərrüfatlara aparılmasına 6

aydan tez icazə verilmir [3; 4].

Xəstəlik əleyhinə ümumi profilaktik sanitariya və təsərrüfat tədbirləri təxirəsalınmaz hal hesab olunmaqla aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur:

– quş və quş məhsullarının daşınmasında qoruyucu-məhdudlaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi, quşların təsərrüfat daxilində qruplaşdırılması və yerinin dəyişdirilməsinə nəzarət olunması;

– təsərrüfata yeni gətirilmiş quş və quş məhsullarının profilaktik karantində saxlanması və müayinəsinin aparılması;

– quşların infeksiyon xəstəliklərə qarşı davamlılığının təmin edilməsi üçün irsi davamlı quş cinslərinin seleksiya yolu ilə əldə edilməsi;

– quşların tam keyfiyyətlə və rəşional yemlənməsi, eləcə də uyğun zoogigiyenik şəraitdə saxlanması;

– infeksiyalar zamanı xəstə quşların vaxtında ayrılması, izolə edilməsi və müalicəsinin təşkil edilməsi;

– quş binaları və onun ətraf sahələrinin, qulluq əşyalarının sistemətik şəkildə dezinfeksiyasının aparılması;

– pəyin, yem qalıqları, quş cəsədləri, istehsalat və bioloji müəssisələrinin tullantılarının toplanılıb zərərsizləşdirilməsi;

– sistem şəkildə quşçuluq təsərrüfatlarında dezinfeksiya və deratizasiyanın aparılması.

Nəticə. Ümumiyyətlə, laringotraxeit virusunun quşlar arasında yayılmaması üçün quş binalarının hava mühiti müntəzəm şəkildə nəzarətdə olmalı, vaxtaşırı havanın fiziki-kimyəvi parametrləri və xüsusilə, mikrobların çirklənmə dərəcəsi yoxlanılmalıdır. Quşçuluq təsərrüfatlarında vaxtaşırı gəmiricilərə, ektoparazitlərə qarşı mübarizə aparılmalı və çöl quşlarının quş binalarına daxil olmasının qarşısı alınmalıdır. Onu da qeyd edək ki, fitobiotik təsirli bitkilərdən üyüdülmüş şirin biyan kökünün, amarant və şənbellə dənələrinin istər kimyəvi tərkibinə, istərsə də qidalılıq dəyərinə görə başqa bitki mənşəli yemlərdən üstün olması, həmçinin amarant və şənbellə toxumlarının tərkibini 19,9-21,3% linolen turşusunun təşkil etməsi isə quşlarda immun sisteminin möhkəmləndirməsini əsas götürərək və quşçuluqda yem rəşionunun əsas hissəsi sayılan dən yemlərinin hissə-hissə əvəz edilməsini təmin etməklə, kolibakterioz, eləcə də digər xəstəliklərə qarşı yüksək effektiv immunitet yaratmaq mümkündür.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Cabbarov Ə., Hacıyev S. Quşçuluq. Bakı, 2017.
2. Məmmədov İ., Əhmədov A., Məmmədov N. Epizootologiya və quşların infeksiyon xəstəlikləri. Bakı, 2003.
3. Бессарабов Б.Ф., Мельникова И.И., Сушкова Н.К., Садчиков С.Ю. Болезни птиц. Москва, 2009.
4. <http://axa.gov.az/quslarin/quslarin-infekcion-laringotraxeiti>

M.Hasanov, N.Guliyev

Effect of phytobiotic effective plants on pathogenic microbes - infectious laryngotracheitis in birds

Abstract

Strict veterinary control to prevent such infectious diseases of viral origin, periodic general and laboratory tests, proper care and quality of feeding, limited contact of objects and creatures not belonging to this bird stall minimize the likelihood of infection occurring and spreading. Preventive measures eliminate the possibility of disease. It should be remembered that the best treatment is preventive measures taken before the disease occurs.

М.Гасанов, Н.Кулиев

Влияние фитобиотических эффективных растений на патогенные микробы - инфекционный ларинготрахеит у птиц

Аннотация

В статье рекомендуется изучить эпизоотическую ситуацию ларинготрахеита – заболевания, вызываемого обычными патогенными микробами, способствующие распространению ларинготрахеита, определить меры борьбы с ним и использовать фитобиотические эффективные растения против ларинготрахеита. Для предотвращения возникновения таких инфекционных заболеваний вирусного происхождения требуется строгий ветеринарный контроль, периодические общие и лабораторные осмотры, правильный уход и качественное кормление, ограниченный контакт предметами и существами, которые не принадлежат данному птичнику, сводит к минимуму вероятность заражения и распространения. Принятие профилактических мер исключает возможность заболевания. Следует помнить что, лучшее лечение-это профилактические меры, принятые до того, как болезнь возникнет.